

Pedagogika Marie Montessoriové v teorii a praxi

Tomáš Janík

Obsah přednášky

- Kdo byla Marie Montessoriová?
- Principy, pojmy a kréda montessoriovské pedagogiky.
  - dítě je tvůrcem sebe sama
  - svoboda a odpovědnost
  - pomoz mi, abych to dokázal sám
  - senzitivní fáze
  - absorbující duch
  - polarizace pozornosti
  - ruka je nástrojem ducha
  - připravené prostředí
  - montessoriovský materiál
  - cvičení ticha
  - kosmická výchova
- Montessoriovské školy v ČR

Kdo byla Maria Montessoriová?

- Narodila se 31. 8. 1870 v italském provinčním městečku Chiaravalle.
- Původně matematické a technické vzdělání.
- „*Vím, že budu lékařkou.*“
- První „dottoressa“ v Itálii.
- Od medicíny k pedagogice (1896-1906).
- Přemýšlí o specifickém učebním prostředí a o učebních materiálech, které děti vedou k poznání.
- Své myšlenky si prakticky ověřuje v Casa dei bambini (Dům dětí).
- V popředí jejího zájmu stojí postižené dítě, na něž se obrací jako lékař i pedagog v jedné osobě.
- Odpověď na celou řadu svých otázek hledá ve spisech J. M. C. Itarda a E. Seguina.
- Na národním lékařském kongresu hovoří o příčinách kriminality a dává do souvislosti zločinnost se sociální nouzí a chybějící školskou reformou.
- O rok později, na kongresu pedagogickém, požaduje odstranění sociálních „závad“ prostřednictvím školské reformy, včetně reformy výchovy duševně postižených dětí.
- Stává členem Ligy pro výchovu postižených dětí, kde prosazuje důležitost rozvoje intelektu prostřednictvím výchovy smyslů.
- V konturách je tak načrtnuta montessoriovská metoda výchovy postižených dětí.
- 1950 získala Nobelovu cenu míru za svoji celoživotní humanistickou činnost.
- 6. 5. 1952 umírá Marie Montessoriová v Nordwijk aan Zee v Nizozemí a je pohřbena na tamním katolickém hřbitově.
- Na jejím náhrobku stojí: „*Prosím milé děti, které všechno umí, aby společně se mnou pracovaly na stavění míru mezi lidmi a ve světě.*“

Mezinárodní asociace Montessori (AMI)

- Mezinárodní asociace Montessori (AMI) byla založena Marií Montessoriovou roku 1929, aby podporovala její životní práci v nezkrátené podobě a zajistila, že se tak bude dít i po její smrti.
- Ústředí AMI je v nizozemském Amsterdamu. Je zde uložen veškerý odkaz životů Marie Montessoriové a jejího syna Mario Montessori – dokumenty, knihy, publikované i nepublikované přednášky.
- Jde o komunikační a poradenské centrum, které vyvíjí tyto aktivity:
  - poskytování poradenství pro tréninkové kurzy AMI,
  - koordinování těchto kurzů a jejich programů,
  - poskytování podpory při zakládání montessoriovských škol,
  - poradenství výrobcům při výrobě montessoriovského materiálu a jeho schvalování,
  - dohled nad publikováním knih Marie Montessoriové,
  - organizace kongresů a studijních konferencí,
  - přidružování montessoriovských společností,
  - publikování časopisu „Communications“,
  - správa www stránek.

www.montessori-ami.org

Pojmy, principy a kréda pedagogiky M.

Montessoriové

- Vytvořila svoji pedagogiku na základě pozorování dětí.
- Viděla v dítěti individuum, které se chce samo od sebe něčemu naučit (**dítě je tvůrcem sebe sama**), a ze strany vychovávajícího je mu v tom třeba pomoci,
- která má však být přiměřená, aby dítě nepřestalo být aktivní (**pomoz mi, abych to dokázal**)
- a při manipulaci s věcmi se dobralo poznání (**ruka je nástrojem ducha**).
- Její pedagogika je pedocentricky orientovaná.

Svoboda a odpovědnost

- „*Dítě je tvůrcem sebe sama.*“
- „*Chceme dospělého člověka, aniž bychom ho nechali růst.*“
- „*Hovoříme-li o svobodě ve výchově, myslíme tím svobodu pro tvůrčí sílu, která slouží jako pohon pro rozvoj individua.*“
- „*...dát dítěti svobodu neznamená ponechat ho sobě samotnému nebo jej dokonce zcela zanedbat. Pomoc, která se dostane duši dítěte, nesmí být lhostejná ke všem jeho vývojovým obtížím.*“

Pomoz mi, abych to dokázal sám – montessoriovský učitel

- Je-li „*dítě je tvůrcem sebe sama*“, jaká je role vychovatele, učitele?
- „*Pomoz mi, abych to dokázal sám.*“

- Krédo pedagogiky M. Montessoriové:
  - vymezuje odpovídající míru učitelovy pomoci dítěti
  - umožňuje individualizaci učení
  - nabízet přiměřené podněty a prostředky dětskému rozvoji.

Montessoriovský učitel jako:

- **Služebník lidského ducha** - Dítě potřebuje kontakt s věcmi a lidmi, aby se mohlo duševně rozvíjet. Vychovatel má otevřít dítěti cestu k jeho duševnímu rozvoji. Po této cestě půjde dítě samo, ale vychovatel je zde přítomen s radou a pomocí v případě nesnází.
- **Spolupracovník** – tato funkce má dvě roviny:
  - spolupráce s přírodou – respektování senzitivních fází vytvářet dostatečně podnětné prostředí a tím zajišťovat rozvoj dítěte,
  - spolupráce s Bohem-tvůrcem – úkolem vychovatele je poznat v člověku „božské“, milovat to a sloužit tomu.
- **Pomocník** - Úlohou samotného dítěte je utvářet sebe sama jako mravní osobnost. Vychovatel je vnímán jako „pomocník budování“.
- **Vedoucí a organizátor spontánní aktivity** - řídí spontánní aktivitu dítěte prostřednictvím „nepřímého zasahování“. Vedení má být přiměřené. Základním pravidlem pro vychovatele je, aby se nikdy nepostavil jako překážka mezi dítě a jeho zkušenost.
- **Podněcovatel lidské svobody** – vychovatelé jsou pro mladé lidi současně podněcovateli, na kterých si oni cvičí své pocity. Pro cvičení rozumu existuje mnoho předmětů, pro cvičení ducha jsou tu vychovatelé. Člověk potřebuje člověka k tomu, aby se mohl rozvíjet.

Senzitivní fáze

- Senzitivní fáze je jistý časový úsek ve vývoji člověka, kdy je schopen získat nějakou dovednost relativně snadno, je citlivé pro vnímání a chápání určitých jevů.
  - M. Montessoriová rozdělila dětský vývoj do tří fází:
    - fáze od 0 do 6 let,
    - fáze od 7 do 12 let,
    - fáze od 12 do 18 let.
  - **Fáze 0-6 let: tvořivé a konstruktivní období**
    - 0-3 roky: podněty z vnějšího světa pronikají do duševního života a formují ho; citlivost pro pohyb, řád a řeč.
    - 3-6 let: přechod od „nevědomého tvůrce k uvědomělému pracovníkovi“ – dítě začíná analyzovat to, co vstřebává – začátky sebeuvědomování.
  - **Fáze 7-12 let: fáze morální senzitivity a utváření sociálních vztahů**
    - Dítě začíná hledat příčiny jevů, pokouší se dobrat k abstrakci.
  - **Fáze 12-18 let: labilní fáze (sociální znovuzrození)**
    - vývoj nezávislosti a samostatnosti v sociálních vztazích
    - hledání nového vztahu k sobě samému
    - Výrazné fyzické i psychické změny
- Senzitivní fáze jako „pedagogická šance“.

Absorbující duch aneb děti jsou jiné

- „Pojmem „absorbující duch“ zkouší Montessoriová pojmenovat fenomény dětského rozvoje, které musíme stále znovu brát u malých dětí velmi vážně. V prvních letech života získává dítě např. svoji mateřštinu se všemi jemnostmi ve výslovnosti, stavbě vět a celé gramatice bez větší námahy“ (Rýdl 1999, s. 35).
- „Děti jsou jiné.“ – V čem však spočívá jejich jinakost?
- „Montessoriová dospěla k závěru: dítě musí disponovat nějakou jinou formou duše než dospělý, který musí nové poznatky a dovednosti získávat záměrně vědomě a s mnohem větší námahou. V dítěti naproti tomu působí „absorbující duch“, který mu v prvních letech života umožňuje, aby všechny podněty ze svého okolí do sebe nasával jako houba vodu“ (Rýdl, 1999, s. 35).
- Absorbují duch – dítě se učí tak, jak houba nasává vodu.

Polarizace pozornosti

- Intenzivně se do něčeho ponořit a setrvat přitom.
- „...pozorovala jsem asi tříleté děvče, které bylo hluboce ponořeno do práce s blokem pro vsazování válců, ze kterého vytahovalo malé dřevěné válce a znovu je vracela na své místo. Výraz děvčete zrcadlil intenzivní pozornost a byl pro mě mimořádným zjištěním. ...a pokaždé, když došlo k takové polarizaci pozornosti, dítě se zcela změnilo. Zklidnilo se, stalo se jakoby inteligentnějším a sdílnějším a dávalo najevo ony mimořádné vnitřní kvality, které upomínaly na nejvyšší fenomény podvědomí, jako jsou fenomény vnitřních duševních změn.“
- Polarizace pozornosti jako základ učení.

Ruka je nástrojem ducha

- Co se zde myslí „duchem“?
- Práce rukou je základem pro pochopení věcí a jevů, rozvoj myšlení a řeči.
- Vycházet od konkrétního poznání a z manipulace s věcmi.
- „Věci jsou potravou pro vnitřní potřeby.“
- Úloha připraveného prostředí a montessoriovského materiálu.
- Vztah činnosti a myšlení.
- Později v pedagogice a psychologii rozpravován význam řeči pro rozvoj myšlení.

Připravené prostředí

- Připravit dětem prostředí tak, aby odpovídalo jejich potřebám, aby se v něm mohly volně pohybovat a učit.
- Nabízí podněty pro učení – je vybaveno didaktickým materiálem.
- „Škola musí být místem, kde dítě může svobodně žít; nejedná se však jen o onu svobodu vnitřního, duševního růstu.“

Montessoriovský materiál

- „*Ruka je nástrojem ducha.*“
- Význam montessoriovského materiálu pro rozvoj a učení dítěte.
- Montessoriovský materiál jako náplň připraveného prostředí.
- K práci s montessoriovským materiálem dochází především v hodinách volné práce.
- Učitel nechá děti pracovat a vstupuje do role pozorovatele a poradce.

Požadavky na montessoriovský materiál?

- **Ohraničení obtížnosti** – každému materiálu je „vestavěn“ jistý druh obtížnosti, učení tak může probíhat po krocích. Obtížnost je odstupňována.
- **Kontinuita** – jednotlivé materiály jsou zhotoveny tak, aby na sebe logicky navazovaly a aby splňovaly didaktické principy od jednoduchého ke složitému, od konkrétního k abstraktnímu atd.
- **Samokontrola** – materiál dává dítěti šanci odhalit svou případnou chybu a tím jej zbavuje závislosti na učiteli.
- **Izolace vlastnosti** – cílem je přispět k budování pořádku. Pozornost dítěte je poutána na jednu jedinou vlastnost.
- **Materializovaná abstrakce** – materiál umožňuje uchopit abstrakci do ruky a pomáhá tak pochopit abstraktní prostřednictvím konkrétního.
- **Cvičení a opakování** - materiál má za úkol získat a udržet (polarizovat) dětskou pozornost a motivovat dítě k opakování cvičení.
- **Přenos** – zkušenosti a poznatky, které dítě získá při práci s materiálem, mají být přenosné na věci okolního světa.
- **Jedinečnost** – každý materiál je ve třídě pouze jedenkrát. Dítě se musí naučit čekat nebo se dohodnout s jiným dítětem, které s materiálem právě pracuje. To poskytuje cenný prostor pro sociální učení.
- **Estetičnost** – pěkný vzhled materiálu dítě vyzývá, aby se jím zaobíralo, provádělo s ním cvičení a prostřednictvím toho porozumělo světu.
- **Kvalita** - Firma Nienhuis, která je původním výrobcem originálního montessoriovského materiálu hlídá jeho kvalitu.

Druhy montessoriovského materiálu

- Materiál ke cvičení praktického života
- Smyslový materiál
- „*Od školení smyslu k chápání, od chápání k myšlenkám, od myšlenek k mravnímu naučení.*“

Matematický materiál

- Číselné tyčinky
- Perlový materiál
- Geometrické útvary

Materiál pro jazykovou výchovu

- Papírová písmena
- Větné členy

Materiál pro kosmickou výchovu

- Obrázky planet
- Mapy světa, Evropy aj.

Cvičení ticha

- Chůze po linii – na podlaze je křídou vyznačená elipsa o průměru asi 4 metry. Dítě má za úkol po této linii přejít podobně jako provazochodec, přičemž klade patu těsně před špičku. Vše se odehrává v tichosti a za maximálního soustředění.
- Obtížnější variantou je chůze po linii se sklenicí vody v ruce nebo se zvonečkem, který se nesmí rozeznít, nebo nesení zapálené svíčky, která nesmí zhasnout.
- Všichni sedí v kruhu; učitel přiloží svému sousedovi k uchu předmět, který sám od sebe vydává velice tichý zvuk (např. hrací hodinky), ten si jej poslechne a poté jej předá dalšímu.
- Všichni sedí v kruhu; nafouknutý, ale nezavázaný nafukovací balónek se předává sousedovi tak, aby vzduch uniknul co možná nejméně.
- Všichni sedí v kruhu; opatrně si předávají zvoneček, aby nezazvonil.
- Všichni sedí v kruhu; opatrně si předávají úzkou sklenici, v níž jsou dvě kuličky, které se nesmí rozkutálet.

Kosmická výchova

Co je to kosmická výchova?

- „*Kosmickým posláním člověka je vítězství lásky a spravedlnosti mezi lidmi, utvoření světa přátelství.*“
- Boj za mír – mír znamená lepší svět.
- Kosmická výchova je koncepcí výkladu světa pro člověka a Boha.
- Orientace na celek – budování vztahu k univerzu.
- Je základem pro pedagogiku i pro didakticko-metodický koncept školní výchovy.

Montessoriovské školy v ČR

10 úplných montessoriovských školek v ČR

30 mateřských školek pracuje s prvky

Od 1998 pracují tři základní školy Montessori

Další vznikají

Pořádají se kurzy pro učitele

Funguje Asociace Montessori

Literatura k montessoriovské pedagogice:

RÝDL, K. *Principy a pojmy pedagogiky Marie Montessori*. Praha : Public History, 1999.

SAJDOVÁ, V. *Marie Montessoriová a její metoda výchovy*. Praha 1935.

SVOBODOVÁ, J.; JŮVA, V. *Alternativní školy*. Brno : Paido, 1996.

ZELINKOVÁ, O. *Pomoz mi, abych to dokázal. Pedagogika Marie Montessoriové a její metody dnes*. Praha : Portál, 1997.